

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מטות, תשע"ד
מספר 1077

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בנות צלפחד

יוסף-צבי רימון

לעתים ישנן דמויות שנראות חיוביות, אך חז"ל דורשים אותן לשלילה (נח, לוט ועוד), ולעתים ישנן דמויות שהיה מקום לפקפק בצדקתן, אך חז"ל דורשים אותן לחיוב. אצל בנות צלפחד פרט לפרסום טענתן האומר דרשני, לכאורה לעצם הבקשה, היה נראה שזאת דאגה רכושנית: הן רוצות רכוש כספי. אולם, חז"ל דרשו עליהן (ספרי, פסקא קלג): "למשפחות מנשה בן יוסף, כשם שחיבב יוסף את ארץ ישראל כך יוצאי חלציו חיבבו את ארץ ישראל".

האם חיבבו את הארץ או רק רצו רכוש? כולנו רוצים בתים בארץ, אך האם כולנו מחבבים את הארץ? הרי הן יודעות שהן יגורו בקרוב בארץ, וטבעי שירצו לדאוג לעצמן לנחלה. ועוד דרשו חז"ל על בנות צלפחד (ב"ב קיט:): "תנא: בנות צלפחד חכמניות הן, דרשניות הן, צדקניות הן".

נראה שישנן כמה סיבות לראות בהן צדקניות. לשם כך נקדים הקדמה: ישנם שלושה מקרים מקבילים בתורה שבהם ביקשו בקשה, משה לא ידע את הפסק, פנה אל ה', ובקשתם נענתה: פסח שני (במד' ט), בנות צלפחד (במד' כז) ומטה יוסף (במד' לו). בכל המקרים יש פתיחה של השורש קר"ב: "וַיִּקְרְבוּ", "וַתִּקְרַבְנָה", "וַיִּקְרְבוּ". בשלושתם יש טענה המכילה את השורש גר"ע: "לָמָּה נִגְרַע לְבַלְתִּי הַקְּרִיב"; "לָמָּה יִגְרַע שָׁם-אֲבִינֹו"; "וַיִּגְרַעַה נִחֲלָתָן מִנְחֶלֶת אֲבֹתֵינוּ... וּמִגְרַל נִחֲלָתָנוּ יִגְרַע". בשלושת המקרים משה איננו יודע כיצד לפעול והוא שואל את ה': "וְאֵשְׁמָעָה מֵה-יְצִיָּה ה'"; "וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת-מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי ה'", "וַיִּצַּו מֹשֶׁה... עַל-פִּי ה'".

א. ישנו דבר אחד שנמצא רק בבנות צלפחד ובמטה יוסף. בפסח שני הקב"ה אומר מה עליהם לעשות – "אִישׁ אִישׁ פִּי-יְהִי-טָמֵא לְנַפְשׁוֹ". אולם אצל בנות צלפחד ובמטה יוסף, לפני שהקב"ה עונה את התשובה, הוא מקדים: "כִּן בְּנוֹת צִלְפַּחַד דְּבָרֹת"; "כִּן מִטָּה בְּנֵי-יוֹסֵף דְּבָרִים". נראה שתוספת זו באה כיוון שדווקא במקרים אלו היה מקום לחשוב שזהו ויכוח רכושני, ולכן טרחה התורה להדגיש שגם המניעים היו לשם שמים: "כִּן בְּנוֹת צִלְפַּחַד דּוֹבְרוֹת"! וכך עולה מדברי חז"ל בספרי (קלד).

ב. ראינו את הדמיון לפסח שני. אבל ישנו שוני נוסף: בפסח שני הבקשה היא "למה נגרע"; אצל בנות צלפחד הבקשה היא "למה יגרע". יסוד טענתן איננו בשביל עצמן. יש כאן דרישה להמשיך את שם אביהן: "לָמָּה יִגְרַע שָׁם-אֲבִינֹו מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן". המשך המשפחה הוא על ידי הצאצאים שבנחלת אביהם וממשיכים את דרכו. לכן המייבם יורש את הקרקע של אחיו (יבמות כד, וכדרך שנאמר במגילת רות: "לְהַקִּים שֵׁם-הַמֵּת עַל-נַחֲלָתוֹ, וְלֹא-יִכָּרֵת שֵׁם-הַמֵּת מֵעַם אֲחִיו וּמִשְׁעַר מְקוֹמוֹ").

ג. חז"ל בספרי (קלג) מסכים את עינינו לנקודה נוספת (הובא ברש"י אצלנו). הפסוקים מזכירים את הייחוס ליוסף, עדות לצדיקותן של בנות צלפחד. מעשה בנות צלפחד סתום, והייחוס ליוסף שאנו יודעים עליו שהיה צדיק וחיבב את הארץ ("וְהַעֲלִיתֶם אֶת-עֲצַמְתִּי מִזֶּה אֶתְפָּס" – בר' נ:כג) מראה שגם מעשיהן נובעים מצדיקות.

* הרב יוסף צבי רימון, רבה של אלון שבות דרום, ר"מ בישיבת הר עציון, ראש מרכז הלכה והוראה ויו"ר תעסוקטיף.

ד. ארץ ישראל: נראה שישנו טעם רביעי המוכיח את צדיקותן הנובע מעצם טענתן! כשאנו מתבוננים בפרשיות הקודמות וגם באלו הבאות אח"כ, אנו מוצאים גישה אחרת לגמרי לארץ ישראל. פרט לחטא המרגלים, שבו כמובן יש מאיסה בארץ חמדה, אנו רואים אצל עדת קורח, שדתן ואבירים אומרים (במד' טז: יג-יד): המעט פי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר... אף לא אל-ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן-לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקה לא נעלה. גם בחטא מי מריבה, בשנת הארבעים אומר העם (במד' יט: ב-ה): "ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל-המקום הרע הזה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון". חז"ל הדגישו בכמה מקומות את מסירותן של בנות צלפחד לארץ ישראל, שלא כשאר האנשים באותו דור. וכך אומרים חז"ל בספרי (קלג): תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו, ר' נתן אומר יפה כח נשים מכח אנשים אנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה (במד' יד: ד) ונשים אומרות תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו. וכך במדרש רבה (כא, י). אולם עדיין יש לשאול מנין להם לחז"ל שהתביעה לארץ ישראל נובעת משקולים אידיאליים. אולי אין כאן אלא בקשה חומרית ותאוות ממון? ייתכן שהסיבות שראינו לעיל ("כן בנות צלפחד דוברות"; המשך לאביהן; הייחוס ליוסף) הביאו את חז"ל לפרש גם את טענתן לחיוב. אולם נראה שמעצם הטענה ניתן לראות את צדיקותן.

בקשת בני גד ובני ראובן

מקרה דומה של בקשה הבאה אל משה הוא בקשת בני גד ובני ראובן (במד' לב). שם הם פונים בניסוח עדין מאוד: "ניאמרו אם-מצאנו חן בעיניך יתן את-הארץ הזאת לעבדיך לאחזה אל-תעברנו את-היבדן". אבל בנות צלפחד באות בתביעה ישירה בלי כל גינוני כבוד "תנה-לנו אחזה". טענת בנות צלפחד מתקבלת יפה אצל משה, ואילו בני גד ובני ראובן נענים בניזפה. מדוע? ההסבר הפשוט הוא שבני גד ובני ראובן רוצים חלק בחז"ל, ואילו בנות צלפחד רוצות חלק בארץ. אולם מנאמו של משה לבני גד ולבני ראובן ניכר שישנה בעיה נוספת: משה מרגיש שבני גד ובני ראובן חוששים מן הכניסה לארץ, מן המלחמה, ומעדיפים את הוודאי (עבר הירדן) על הספק. בני גד ובני ראובן רוצים את עבר הירדן המזרחי כיוון שכבר נכבש. משה חש שהם אינם רוצים את ארץ ישראל כי אינם בטוחים שהארץ תינתן להם: "למה תניאון את-לב בני ישראל מעבר אל-הארץ... פה עשו אבותיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את-הארץ" (לב: ז-ח). לכן נוזף בהם משה, כי הוא מרגיש שעיקר מגמתם ביסוס כלכלי. בנות צלפחד מתווכחות על הארץ המובטחת! לא על הארץ שכבר נכבשה. מצד עם ישראל נראה הדבר כוויכוח על דבר שלא בא לעולם. מצד בנות צלפחד זהו ויכוח על דבר מעשי, מציאותי ומוחשי.

מספרים שפעם היה חסיד אחד עני מרוד שחשב שאולי יצליח דרכו בקניית כרטיס הגרלה. קנה כרטיס הגרלה והלך אל הרבי לבקש ברכה. הרבי בירך ואמר לו שהכרטיס יזכה. בשמוע החסידים את הסיפור ניגש אליו חסיד אחר ואמר לו "אני אשלם לך חצי מסכום הזכייה, ותן לי את הכרטיס". החסיד נתן את הכרטיס. והכרטיס כמובן זכה! רוב האנשים היו נותנים את הכרטיס תמורת חצי מסכום הזכייה, כי גם אם מאמינים הם בברכה של הרבי, האם ניתן לראות את הברכה כמציאות? ! ודאי שכך הוא בכרטיס הגרלה ללא ברכה של הרבי. מצד עם ישראל במדבר ארץ ישראל איננה שונה מכרטיס הגרלה. אמנם הארץ מובטחת אולם בגדר הבטחה רחוקה, ובמקרה הטוב בגדר ציפייה שהדבר אכן יתרחש. על כרטיס הגרלה לא מתכוונים ולא יוצאים למאבקים! מכאן ידעו חז"ל שהמניע של בנות צלפחד הוא אמונה וביטחון בה'. באווירה הסובבת את עם ישראל במדבר מי שיוצא לוויכוח על ארץ ישראל מוכיח שיש בו אמונה בלתי מסויגת בה'. עצם הוויכוח על הארץ מראה את גודל אמונתן!

ומדוע בפרהסיה? בנות צלפחד חכמניות הן, דרשניות הן, צדקניות הן. את צדקותן ראינו. אך גם חכמה הייתה בהן. בנות צלפחד רואות את האווירה הסובבת אותן ביחס לארץ ישראל ושומעות את רחשי העם: "המעט פי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש להמיתנו במדבר"; "ולו גוענו בגנע אחינו לפני ה'... ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל-המקום הרע הזה". בנות צלפחד רוצות נחלה כדי להמשיך את שם אביהן, אבל את הבקשה הן יעשו דווקא בפרהסיה. על ידי זה הן יעלו את ארץ ישראל לסדר היום הציבורי; על ידי זה הן רוצות לתת תחושה בקרב העם שאכן הכניסה לארץ קרובה, ובעוד רגע נכנסים אליה וצריך להתכונן לכך. בנות צלפחד גם מדגישות על מות אביהן: "פי-בְּחֶטְאוֹ מֵת". נראה שעיקר משפט זה בא להראות שהן מצדיקות עליהן את הדין. אין אנו באות בטענות על שאבינו מת. יודעות אנו שבגלל חטאו מת: "כי בחטאו מת". ואם נכון הדבר, ניתן לחבר את שני הדברים שהצגנו: בדברי בנות צלפחד ניתן לראות ביטחון בלתי מסויג ואמונה בה': ה' אמת, ודבריו נכונים וצודקים. הן מקבלות את הדין על מיתת אביהן: "בחטאו מת", והן בטוחות באמיתות דברי ה', עד שהן יוצאות למאבק על הארץ: "תנה לנו אחוזה"! לכן חז"ל ראו בבנות צלפחד צדקניות וחכמניות. אין זו בקשה רכושנית, שכן על "הבטחות" לא יוצאים למאבק. המוקד הוא דאגה להמשך אביהן,

ביטחון ואמונה בכניסה לארץ ומאבק עליה בפרהסיה כדי להפנים את אמונתן בקרב העם. בנות צלפחד ראו בהבטחת ה' מציאות ברורה ולימדו זאת קבל עם ועדה. בהרבה דברים אנו מאמינים, אך לא תמיד האמונה מושרשת בנו. ננסה ללמוד מבנות צלפחד ולהשריש בנו את האמונה הבלתי מסויגת בה', באמיתות דינו, בזכותנו על הארץ ובביאת משיח צדקנו. ובע"ה אמונה אמיתית זו תהווה נדבך נוסף בבניין לקראת הגאולה.

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עריכה לשונית: ד"ר יצחק הילמן